

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za hrvatski standardni jezik

Zagreb, studeni 2016.

NEOLOGIZMI U ŠOLJANOVU PRIJEVODU ORWELLOVA ROMANA
1984.

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS bodova

Mentorica:

Doc. dr. sc. Tatjana Pišković

Studentica:

Nikolina Batur

Freedom is the freedom to say that two plus two make four.

If that is granted, all else follows.

George Orwell, 1984

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Orwellova <i>1984</i>	2
2.1. Orwellov <i>Newspeak</i>	3
2.1.1. Kako je nastao <i>Newspeak</i> ?.....	6
3. Šoljan kao prevoditelj	7
3.1. Šoljanov novozbor.....	8
3.1.1. Rječnik novozbora.....	8
3.1.2. Gramatika novozbora	9
4. Novozbor i neologizmi	12
4.1. Rječogradni postupci	15
5. Analiza rječogradnih postupaka u Šoljanovim neologizmima	17
5.1. Stapanje (engl. <i>blending</i>).....	17
5.2. Kompozicija ili slaganje	19
5.3. Prefiksacija	20
5.4. Sufiksacija	20
5.5. Složeno-sufiksalna tvorba.....	21
5.6. Suptrakcija	22
5.7. Neologizmi sintagme	23
6. Zaključak.....	24
Literatura	25
7. Prilozi.....	28

1. Uvod

Tisuću devetsto osamdeset četvrta Orwellov je najpoznatiji utopijski roman, objavljen 1949. godine, prepoznatljiv upravo po jeziku kojim je pisan. Nekima je možda manje poznato da je pojam *Veliki Brat* u sve jezike svijeta ušao upravo zahvaljujući tom romanu koji opisuje totalitarno, oligarhijsko društvo u kojem jezik igra važnu ulogu i koji oslikava društveno stanje. George Orwell kroz lik Winstona Smitha opisuje totalitaristički režim izmišljene države Oceanije čiji je službeni jezik *novozbor* (engl. *Newspeak*¹). Neke su riječi iz romana, poput *novozbora* i već spomenutog *Velikoga Brata*, ušle u gotovo sve jezike svijeta pa tako i u hrvatski. Tome je uvelike doprinio Antun Šoljan svojim vrhunskim prijevodom koji je, zanimljivo, objavljen upravo 1984. godine. Prijevod je zahtijevao zavidnu leksičku kreativnost, u čemu je Šoljan uspio. Cilj je ovoga diplomskoga rada analizirati hrvatsku inačicu novozbora u prijevodu Antuna Šoljana te usporediti engleske neologizme s hrvatskim inačicama, načine njihove tvorbe i prilagodbe hrvatskome jeziku. U prvome će se dijelu rada iznijeti informacije o samoj knjizi i autoru, potrebne za daljnje razumijevanje i analizu jezika prijevoda. Drugi dio rada pozabavit će se Šoljanom kao prevoditeljem i detaljnim pregledom Šoljanova prijevoda novozbora. S obzirom na to da riječi novozbora pripadaju skupini novotvorenica, u trećem će se dijelu rada, kako bi se naposljetku mogla provesti usporedba i analiza, postaviti teorijski okvir neologizama kao jezične pojave. Na samome će se kraju, uz pomoć uspostavljenih teorijskih okvira i popisa engleskih neologizama i hrvatskih ekvivalenata, analizirati hrvatski neologizmi i rječogradni postupci i usporediti s engleskima. Orwell je u romanu precizno definirao jezik *anglosoca* te ukratko opisao njegov rječnik i gramatiku, a u ovome će se radu analizirati kako je Šoljan taj sloj romana artikulirao na hrvatskome jeziku. Cilj je rada propitivanje mogućnosti prevođenja neologizama i prikaz postupaka koje je Šoljan rabio u tome procesu.

¹ Izvorne će se riječi na engleskome jeziku u radu nadalje navoditi prema Penguinovu izdanju romana iz 2013. godine koje je navedeno u popisu literature.

2. Orwellova 1984.

*Tisuću devetsto osamdeset četvrta*² (engl. *Nineteen Eighty-Four*) distopijski je roman britanskog književnika Georgea Orwella, pravoga imena Eric Arthur Blair, objavljen 1949. godine. Radnja romana smještena je u London 1984. godine, no to nije London kakav poznajemo, već je dio Oceanije, svjetske velesile kojom upravlja režim anglosoca pod vodstvom Velikoga Brata. Protagonist Winston Smith, tridesetogodišnji službenik Ministarstva istine zadužen za prepravljanje dokumenata i povijesnih izvora koji nisu u skladu sa stavovima vodstva partije, razočaran je takvim načinom života i pokušava izvesti pobunu koja naposljetku završava njegovim uhićenjem i mučenjem. Već na samome početku romana Winston Smith počinu najgori mogući zločin, onaj misaoni, koji neminovno dovodi do njegova pada na kraju romana i izdaje samoga sebe.

Ovaj je roman jedan od najutjecajnijih romana 20. stoljeća, a temelji se na Orwellovim iskustvima iz Španjolskoga građanskoga rata i Drugoga svjetskoga rata te promišljanjima o ideologijama fašizma i komunizma.³ Orwell je radio kao novinar, a pisanje kritika omogućilo mu je uvid u opsežnu politički angažiranu literaturu toga doba. Roman je nastao pri samome kraju Orwellove spisateljske karijere, no upravo mu je to omogućilo da nakon pisanja političkih eseja na najkompletniji i najzreliji način artikulira vlastite političke stavove (Bloom 2004: 12). Orwell je do svoje smrti 1950. godine inzistirao na tome da *Tisuću devetsto osamdeset četvrta* nije nikakvo proročanstvo, već upozorenje društvu na potencijalnu izopačenost birokracije i države kojoj je sam bio svjedočio tijekom prethodnog desetljeća u različitim oblicima u Engleskoj i Španjolskoj. Ipak, otkada je knjiga objavljena, mnoge se političke opcije upravo na nju pozivaju kako bi opravdale vlastitu poziciju (Bloom 2004: 16). Unatoč silnim kritikama koje je Orwell primio na račun knjige, posebice od strane socijalista koji su djelo smatrali izdajom i nepoštenom kritikom socijalizma (*ibid.*), ostao je dosljedan u stavu da je romanom prvenstveno htio upozoriti na korumpiranost općenito, bez obzira na politički sustav unutar kojeg se ona događa.

² Naslov je na hrvatski preveden i kao *1984*, no u radu će se navoditi Šoljanov prijevod iz 1984. godine naveden u popisu literature.

³ Orwellove je stavove moguće iščitati iz njegovih eseja, novinskih članaka i pisama, primjerice iz eseja *Sjećanje na španjolski rat* (1942) ili pak *Proročišta fašizma* (1940). U: *Zašto pišem i drugi eseji*. 1977. Ur. Vladimir Roksandić. Zagreb: Naprijed.

Od velike je važnosti za ovaj rad činjenica da je roman postao popularnim upravo zbog jezika kojim je pisan. Kako ističe Roger Fowler (1995: 181), roman je prepoznatljiv po individualnoj kreativnosti autora, a utjecaj koji je roman izvršio na čitava društva može se pratiti do danas: novozbor, dvomišljenje, kao i paradoksalni matematički izraz $2+2=5$ i slogani „Rat je mir!“, „Sloboda je ropstvo!“ izrazi su koji se i danas mogu čuti u medijima, posebno kada se radi o politički angažiranim govorima. Vladimir Roksandić u predgovoru prijevoda Orwellovih eseja navodi kako se Orwella manje čita, a više koristi u manipulativne svrhe političke prirode, upravo zato što je jasno i bez zadržke izražavao svoje stavove kroz pisana djela (Orwell 1977: 18). Sam je Orwell u eseju *Zašto pišem* kao motiv za pisanje, osim pukog egoizma, estetskog entuzijazma i povijesnog poriva, istaknuo političku svrhu (Orwell 1977: 27):

Dobra je proza poput okna na prozoru. Ja ne mogu sa sigurnošću utvrditi koji je od mojih motiva najjači, ali znam koji od njih zaslužuje da ga slijedim. I osvrćući se unazad na svoj dosadanji rad, vidim da sam baš tamo gdje mi je nedostajalo *političkih* pobuda, napisao mrtva slova na papiru i da sam se izgubio u pretjerano kićenim i vulgarnim odlomcima, rečenicama bez smisla, ukrasnim pridjevima i općenito u brbljanju.

Odlike su stila i jezika Orwellova pisanja jasnoća, točnost i preciznost. Upravo je takav i *Newspeak*⁴ koji Orwell kreira za potrebe romana, a o kojem će biti govora u sljedećem poglavlju.

2.1. Orwellov *Newspeak*

Novozbor je (engl. *Newspeak*) službeni jezik partije. Novozbor je jezik izmišljen za potrebe romana i pripada *a posteriori* umjetnim jezicima koji su izvedeni iz postojećih jezika (Trask 2005: s. v. *umjetan jezik*). To je maksimalno reducirana verzija engleskoga jezika s ograničenim i pomno kontroliranim rječnikom koji čini mnoštvo složenica i stopljenica poput *doublethink*, *malreport*, *Minipax*. Novozbor je i u kontekstu samog romana umjetan jezik jer je, kako stoji u Dodatku romanu, „smišljen da udovolji ideološkim potrebama anglosoca ili engleskog socijalizma“ (Orwell 1984: 309). No važno je napomenuti da se u romanu ne može naći „čisti“ primjer novozbora; to je u Dodatku romanu objašnjeno priznanjem da jezik neće biti dovršen do 2050. godine, a u vrijeme radnje romana njime se služe isključivo urednici

⁴ U radu će se, kada se bude govorilo o jeziku originala, referirati na *Newspeak*, dok će se Šoljanov prijevod nazivati *novozborom* kako bi se razlučio original od prijevoda.

novina *Times*. Kako svi *a posteriori* jezici crpe elemente iz već postojećih jezika, moguće je prepoznati dva izvora iz kojih je Orwell posuđivao elemente kako bi vrlo detaljno opisao gramatiku i rječnik novostvorenoga jezika. Courtine (1986) *Newspeak* smatra mješavinom temeljnog engleskog (engl. *Basic English*⁵) i vrste žargona koja se koristi pri pisanju telegrama (engl. *cablese*). Za *cablese* je tipično sustavno kraćenje riječi koje se u romanu može prepoznati u pisanim naputcima koje Winston dobiva u Ministarstvu istine (Orwell 1984: 42).

Svaki od njih sadržavao je poruku od samo jednog ili dva retka u skraćenom žargonu – koji nije bio na pravom novozboru, ali se sastojao pretežno od novozbornih riječi – kakav se u Ministarstvu primjenjivao za unutrašnje potrebe. Glasile su: times 14. 2. 84. minibog krivocitat čokolada reguliraj.

Takva je tehnika pisanja Orwellu bila vrlo poznata budući da je i sam radio kao novinar, a neko je vrijeme bio i ratni izvjestitelj časopisa *Observer*. No, ona nije bila dovoljna da zadovolji Orwellovu potrebu za jasnim, eksplicitnim i jednostavnim jezikom, pa je moguće da se poslužio i Ogdenovim temeljnim engleskim, što je također vidljivo iz Dodatka romanu u kojem Orwell opisuje kompletno reduciranu i pojednostavljenu gramatiku i rječnik *Newspeaka*. Courtine (1986: 73) navodi kako je Ogdenov cilj bio osmisлити jezik čiji bi se vokabular mogao otisnuti na samo jednoj stranici papira. Lingvist Syme, koji u romanu radi upravo na poboljšanju Rječnika novozbora, ima sličnu misiju: „Na kraju će cijeli kompleks pojmova o dobrom i lošem biti obuhvaćen sa samo šest riječi – zapravo, samo jednom. Zar ne shvaćaš ljepotu te ideje, Winstone?“ (Orwell 1984: 56). Courtine (1986: 72) smatra da je Orwell, iako je 30-ih godina pokazivao zanimanje za Ogdenov jezični eksperiment, u romanu kroz stvaranje *Newspeaka* ustvari ismijao ideju takvog ogoljenog jezika.

Novozbor se u poznatijem obliku *novogovor* javlja i u rječnicima hrvatskoga jezika, što dovodi do različitih interpretacija i shvaćanja samoga pojma. Na HJP-u je novogovor opisan kao „način izražavanja, izmišljanje riječi i davanje novih značenja riječima (često omogućuje da se prikriju namjere onoga tko govori ili da se izbjegne jasno izražavanje i izjašnjavanje)“. Na sličan ga način shvaćaju i Kuna i Glavaš definirajući ga kao odsječak političkoga govora koji je u službi „preuzimanja i održavanja vlasti te njezine promidžbe, ali i manipulacije

⁵ Temeljni Engleski međunarodni je jezični eksperiment koji je osmislio lingvist Charles Kay Ogden. Iz jezika se, u ovom slučaju engleskoga, otklanjaju njegove glavne sintaktičke i morfološke poteškoće te se smanjuje njegova leksička raznolikost. Takav je engleski sintaktički pojednostavljen i sastoji se od 850 riječi. Cilj je tog eksperimenta bio pretvoriti engleski u jezik politike i poslovanja.

javnosti kada ju treba uvjeriti u ispravnost sumnjivih postupaka na štetu građana“ (Kuna – Glavaš 2014: 349). Definicija novogovora kao „političko-propagandnog jezika (govora, stila) totalitarnog sustava, koji se kao relativno zatvoren sociolekt određene politokracije postupno nametnuo kao metajezik vladajuće ideologije s tendencijom preuzimanja funkcije općega javnog jezika“ koju nude Sesar i Vidović (2000: 82) ne razlikuje se mnogo od one Kune i Glavaša. Iz obje je vidljivo kako je novogovor postao sinonim za politički jezik, a s obzirom na Orwellovu osobnu političku angažiranost nije teško shvatiti kako je takva definicija novogovora uspostavljena. Orwell je svojim opisom jezika i njegova funkcioniranja unutar totalitarnih režima potaknuo mnoga istraživanja o ulozi jezika u manipulaciji ljudskim umom, a Hrdlička (2013: 124) ističe kako je prvi teoretičar novogovora Michal Glowinski u takvu totalitarnom diskursu prepoznao obilježja koja se ne mijenjaju, a to su: nametanje jasnog znaka vrijednosti, magičnost, ritualnost, antikomunikacija i totalitarna priroda. Navedena se obilježja bez sumnje mogu prepoznati u Orwellovu novozboru.

Počeci ideja o novozboru mogu se iščitati iz Orwellovih ranijih djela, prvenstveno iz eseja „Politics and the English Language“ u kojem Orwell razmišlja o jeziku i upozorava na njegovu iskvarenu upotrebu. Ono što je u jeziku problematično, tvrdi Orwell, česte su pasivne konstrukcije, dekomponirani glagoli, mrtve metafore, riječi stranog podrijetla, pretenciozan rječnik i riječi bez značenja. Sve to rezultira nejasnoćama u jeziku jer se ne pazi na smisao onoga što se govori (Orwell 1946: 159–161). Ističe da je iskrivljena upotreba jezika prepoznatljiva u svim političkim govorima prepunima gotovih fraza. Pojedinaac koji se služi takvim govorom pretvara se u stroj: iako glasovi izlaze iz grkljana, osoba pritom, kako iznosi Orwell, ne koristi mozak. To se događa jer su riječi već unaprijed servirane, pa je pojedinac nesvjestan vlastite uporabe jezika (*ibid.*: 165). Takav je govor opisan i u samome romanu *1984.* u kojemu se naziva gakožborom jer je njegova uporaba proizvodila „kokodakavi stil govora“, a namjera je bila da se govor, posebice govor o svakoj temi koja ima ideološko obilježje, učini nezavisnim od svijesti (Orwell 1984: 319). Prema Orwellu cilj je svakog političkog govora mistificirati, zamagliti pravo značenje riječi. Upravo su se takvi procesi odvijali u jezicima totalitarističkih režima, poput njemačkog, ruskog i talijanskog. Navedeni su jezici pod utjecajem ideologije nazadovali, iz čega Orwell izvodi zaključak da ako misli mogu pokvariti jezik, jezik može iskriviti misli (*ibid.*). Landripet (2004: 47) ističe da je takva ideja *Newspeaka* bez sumnje temeljena na tada dominantnoj, De Saussureovoj strukturno-lingvističkoj teoriji koja postulira da je misao ovisna o riječima koje je izražavaju, pa ako jezik (*langue*), kao formalna gramatička struktura, ne sadrži pojmove za određene ideje, ljudi

ih neće moći (za)misliti. S druge strane Moritz (2015: 123) smatra da je Orwellova ideja o jeziku koji može iskriviti misli na tragu lingvističkog determinizma, tj. Sapir-Whorfove hipoteze prema kojoj jezične strukture, osim što su komunikacijsko sredstvo, također mogu oblikovati misli. Upravo je takvo promišljanje jezika koji ima mogućnost iskriviti misli bilo polazna točka za stvaranje novozbora.

U ovome poglavlju neće biti detaljnije analize rječnika i gramatike *Newspeaka* jer se u ovome radu bavimo Šoljanovim prijevodom, a ne originalom.

2.1.1. Kako je nastao *Newspeak*?

Temelj novozbora jest starozbor, nekadašnji engleski jezik od kojeg se polazi pri stvaranju novozbora, ali između dvaju jezika postoje drastične razlike. Moguće je izdvojiti tri glavna postupka kojima su lingvisti Oceanije od starozbora došli do novozbora. Prvi je nasilna i namjerna eliminacija suvišnih riječi. Jezik se svodio na minimum. To je temeljno načelo novozbora zbog kojeg se neprestano radilo na redukciji jezika, a rječnik je novozbora svake godine bivao sve manjim. Princip redukcije pomnije objašnjava Syme, lingvist i Winstonov kolega iz Ministarstva istine koji radi na Jedanaestom izdanju Rječnika novozbora (Orwell 1984: 55):

Ti misliš, po svoj prilici, da je naš glavni posao izmišljanje novih riječi. Ali ni slučajno! Mi uništavamo riječi: na desetke, na stotine riječi, svakog dana. Ogoljujemo jezik do kosti. (...) Lijepa je to stvar, uništavanje riječi. Naravno, najviše otpada ima među glagolima i pridjevima, ali ima na stotine imenica kojih se također možemo riješiti.

Ogoljava se i značenje riječi koje su već ionako malobrojne. Taj je drugi, izrazito bitan princip bio najvažniji zadatak, a ujedno i najveći izazov sastavljačima rječnika novozbora. Sužavali su značenje riječi na samo jedno, precizno i točno određeno značenje. Drugim riječima, neka su značenja riječi odbačena. Treći je postupak bio izmišljanje novih riječi, tj. neologizama. Oni su bili potrebni da se imenuju organi vlasti, ali i koncepti usko vezani uz ideologiju. Za njihovo je razumijevanje bilo potrebno razumijevanje vladajuće ideologije. Taj je postupak važan za ovaj rad jer će se u posljednjem dijelu rada analizirati upravo neologizmi.

3. Šoljan kao prevoditelj

Antun Šoljan u hrvatskoj se književnosti javio potkraj 1940-ih godina, a cijeli je svoj život djelovao kao profesionalni književnik i prevoditelj (HKE, 2012 s. v. *Šoljan, Antun*). Bio je pokretač i urednik mnogih časopisa, autor je mnogih pjesničkih zbirki, romana, eseja i feljtona, no ono što nekako uvijek ostaje po strani njegov je prevoditeljski rad. Prevodio je s engleskoga, njemačkog i ruskoga, a kao prevoditelj je prepoznat kad je 1952. godine sa Slamnigom objavio prijevodnu knjigu *Američka lirika* (HKE, 2012 s. v. *Šoljan, Antun*). Najpoznatiji je po poetskim prijevodima Eliota, Prousta i Poea. Tonko Maroević ističe kako je „i količinom i povijesnom vrijednošću odabranih uzoraka za prevođenje, pa i njihovom ulogom u povijesti domaćega ukusa, senzibiliteta, pismenosti, Šoljanova prevodilačka dionica važno poglavlje hrvatske književne kulture“ (Maroević 2005: 73).

Zanimljiva su Šoljanova razmišljanja o temi pisanja i prevođenja koja je izrazio u tekstu *Pisac kao prevodilac i prevodilac kao pisac* vodeći se vlastitim iskustvom (Šoljan 2005: 33–34):

Prevodilac opet smijemo reći, nastupa kao pisac jer na svom književnom jeziku stvara „nešto čega nije bilo“, piše tekst koji nije prije njega postojao, ili – strukturalistički rečeno – strukturira u jeziku novo, zbilju, koja onda samim svojim postojanjem omogućuje komunikaciju s drugim, paralelnim zbiljama (alternativnim svjetovima koji su konstituirani „alternativnim jezicima“).

Za ovaj je rad vrlo važan pojam tih alternativnih jezika, jer upravo je jedan takav, novozbor, Šoljan stvorio prevođenjem Orwella. I pisanje i prevođenje za njega su kreativni činovi, a Maroević kao posebnu odliku Šoljanovih prijevoda ističe činjenicu da nikada nije stremio „šoljaniziranju“ izvornika, nego radije njegovu kreativnu pomicanju prema (vremenskoj) aktualnosti ili prema (prostornoj) naškosti (Maroević 2005: 83). Vremensku je aktualnost u prijevodu romana *1984.* moguće prepoznati u riječi *komesarijat* (npr. Komesarijat za literaturu), koja izvorno na engleskome glasi *department*, kao i mnogim drugim riječima poput *proleter*, *drugari* i *drugarice*.⁶ Šoljanova prevodilačka kreativnost jedna je od tema ovoga rada, a koliko je uspješan u svojim kreacijama bio svjedoče i atributi kojima ga je Maroević počastio: „Šoljan kao borac za kompleksnost jezičnih prijenosa, znalac verbalnih igara i takmac u poliglotskim dosjetkama“ (*ibid.*).⁷ Šoljan je, vidjet će se kasnije u analizi neologizama, bio itekako svjestan kreativnih potencijala koje hrvatski jezik nudi, iako je sam

⁶ Hrvatska je u vrijeme objavljivanja prijevoda Socijalistička Republika Hrvatska.

⁷ Šoljan se kao znalac verbalnih igara dokazao prijevodom pjesme *Jabberwocky* Lewisa Carrolla koja je izvorno besmislena i vrlo teška za prevođenje. Na hrvatski ju je preveo pod nazivom *Hudodrakija*.

tvrdio da „za svaki kreativni čin, tako ni za prevođenje nema egzaktnih normi, kojima se ta vizija može realizirati, nema ‘sistemskih rješenja’ koja se mogu ‘primjenjivati’“ (Šoljan 2005: 39). Iako je prevođenje Orwellova romana zahtijevalo zavidnu razinu leksičke kreativnosti i dobrog poznavanja jezičnog korpusa i mogućnosti hrvatskoga jezika, čini se da je ipak moguće utvrditi neka pravila kojima se Šoljan vodio pri stvaranju novih riječi.

3.1. Šoljanov novozbor

U sljedećim će poglavljima biti govora o Šoljanovu prijevodu romana, točnije Dodatka romanu u kojem se detaljno objašnjavaju rječnik i gramatika novozbora.

3.1.1. Rječnik novozbora

Rječnik novozbora vrlo je ograničen, pa je cjelokupni rječnik, predstavljen u Dodatku romanu, podijeljen u tri strogo odvojena razreda koja čine međusobno različite riječi. Novozbor je stoga podijeljen na Rječnik A, B i C.

Rječnik A sastoji se od riječi potrebnih za svakodnevni život, „za takve stvari kao što su jelo, piće, rad, odijevanje, penjanje i silaženje stubama, korištenje prijevoznih sredstava, vrtlarjenje, kuhanje i slično“ (Orwell 1984: 311). Sastavljen je od već postojećih riječi, no značenja su im reducirana i strogo definirana. Rječnik A bio je neupotrebljiv u, primjerice, književne svrhe. Služio je isključivo „izražavanju jednostavnih svrhovitih misli koje se odnose na konkretne predmete ili fizičku djelatnost“ (*ibid.*).

Rječnik B obuhvaća riječi „koje su svjesno i namjerno stvorene za političke svrhe“ (Orwell 1984: 314). Nijedna riječ ovoga rječnika nije ideološki neutralna. Pojedinaac koji nije upućen u temeljna načela anglosoca (engl. *ingsoc*) jednostavno nije u mogućnosti ispravno se koristiti tim riječima. Ono što je važno za sljedeća poglavlja ovoga rada jest činjenica da se rječnik B, bez iznimke, sastojao od složenica. Te su se složenice sastojale od dviju ili više riječi, ili pak dijelova riječi, stopljenih u oblik koji omogućava što lakši izgovor. Stroga etimološka pravila za tvorbu složenica nisu postojala,⁸ a težnja za postizanjem eufonije pri stvaranju složenica dovela je do nepravilnih tvorbi koje su češće u ovome rječniku nego u Rječniku A. No u načelu su se sve riječi Rječnika B tvorile i mijenjale na isti način (*ibid.*: 315). Važno je napomenuti da se većina riječi iz Rječnika B može svrstati u eufemizme. To ne čudi s obzirom na prirodu samoga rječnika. Primjerice, riječ *logorad* (tzv. Logor radosti, a ustvari

⁸ Tome će se pokušati doskočiti u analizi složenica.

logor za prinudni rad) dobro oslikava političku obmanu koja se pokušavala provesti upravo kroz rječnik. Takve su riječi značile upravo suprotno od onoga što se činilo da znače. Ministarstvo mira ili Minipax (engl. *Minipax*) bavilo se upravo suprotnim od onoga što naziv pretpostavlja – ratom. Svrha Rječnika B bila je stvoriti „kratke i odsječne riječi neprijeporna značenja koje se mogu izgovarati brzo i koje bude minimalne asocijacije u govornikovo glavi“ (Orwell 1984: 319). Pomalo je zastrašujuća ideja da je cilj Rječnika B učiniti „govor nezavisnim od svijesti“ (*ibid.*), no upravo je Rječnik B najzanimljiviji dio novozbora i poslužit će kao izvor za analizu u poglavljima koja slijede.

Rječnik C funkcionira kao dodatak prvim dvama rječnicima. Sastoji se isključivo od znanstvenih i tehničkih termina (*ibid.*: 320), no zanimljivo, riječ za samu „znanost“ ne postoji. Riječi su podsjećale na termine koji su i danas u upotrebi, no kao što je bila praksa sa svim riječima, tako se i riječi Rječnika C lišavalo nepoželjnih značenja.

Kada je, u kratkim crtama, predstavljen rječnik novozbora, potrebno je još, prije same analize, prikazati temelje gramatike novozbora kako bi se mogli razumjeti rječotvorni procesi pri stvaranju novih riječi.

3.1.2. Gramatika novozbora

Baš kao i rječnik, i gramatika novozbora morala je biti u skladu s ideologijom anglosoca i služiti njezinu promicanju, pa je svedena na minimum, koliko je god to bilo moguće. Morfologija je radikalno pojednostavljena. Kako stoji u Dodatku, dvije su osobitosti gramatike novozbora: „gotovo potpuna uzajamna zamjenljivost između različitih vrsta riječi“ i pravilnost (Orwell 1984: 311).

Gotovo potpuna uzajamna zamjenljivost riječi podrazumijevala je da se svaka riječ u jeziku mogla upotrijebiti bilo kao glagol bilo kao imenica, pridjev ili prilog. Najčešća je, pak, vrsta riječi, ako se tako može reći, bila glagomenica⁹ (engl. *noun-verb*) – mogla se upotrijebiti i kao imenica i kao glagol. Takva je, primjerice, glagomenica *dum*, koja istovremeni znači i ‘misliti’ i ‘misao’. U slučaju da su glagol i imenica etimološki povezani, ostala su oba oblika, no ako su im korijeni različiti, ukidala se bilo jedna bilo druga riječ. Primjerice, riječ *rezati* u rječniku nije postojala jer je njezino značenje pokrivala glagomenica *nož*.

⁹ Glagomenica kao pojam kojim Šoljan prevodi Orwellov *noun-verb* također se može svrstati u neologizme.

Što se pridjeva tiče, oni su se, kako Šoljan objašnjava, tvorili dodavanjem sufiksa *-vjetan* (engl. *-ful*) glagomenici, a prilozi dodavanjem sufiksa *-shodan* (engl. *-wise*). *Brzovjetan* je, primjerice, značilo ‘hitan’, a *brzoshodno* ‘po brzom postupku’. Pravih je pridjeva bilo izrazito malo jer se svako pridjevsko značenje moglo tvoriti dodavanjem sufiksa *-vjetan*, a prilozi su u potpunosti nestali jer je sufiks *-shodno* bio bezizniman (*ibid.*: 312).

Ovdje ipak valja napomenuti da *-vjetan* i *-shodan* u hrvatskome jeziku nisu sufiksi koji bi se koristili za tvorbu pridjeva ili priloga. Iako originali u engleskome jeziku doista funkcioniraju kao sufiksi: *-ful* je sufiks koji se koristi pri tvorbi pridjeva (npr. *helpful*), a *-wise* pri tvorbi priloga (npr. *clockwise*), problematično je Šoljanove ekvivalente smatrati sufiksima. Anić (2009: s. v. *shodan*) definira *shodan* kao pridjev, dok je *shodno* prilog (*ibid.*: s. v. *shodno*). To su, dakle, punoznačne riječi, a ne sufiksi. Nadalje, problematično je što Šoljan pri objašnjavanju tvorbe priloga na jednom mjestu koristi *shodan*, dok kasnije dosljedno govori o sufiksu *shodno*. *Shodan* je baza koja se koristi pri tvorbi pridjeva (primjerice *svrsishodan*), ne priloga. Postavlja se pitanje radi li se možda o omaški pri pisanju ili je Šoljan zaista smatrao da obje varijante funkcioniraju kao sufiksi za tvorbu priloga. Također, Babić (2002: 499) sufiks *-vjetan* spominje isključivo u tvorbi pojačajnih pridjeva, i to u obliku *-ov(j)et(a)n*. Prednost daje sufiksu *-ovet(a)n* za koji nudi samo dva primjera iz književnih ostvarenja (*bogovetan* i *dugovetan*), tako da tvorba pridjeva sufiksima koje Šoljan navodi u hrvatskome jeziku nije moguća.

Niječni se oblik svake riječi tvorio dodavanjem prefiksa *ne-*, a značenje se moglo i pojačati dodavanjem prefiksa *duplo-* ili *dvoduplo-*. Iako u romanu stoji da su ovo prefiksi koji se koriste za pojačavanje značenja pridjeva, to nije norma hrvatskoga standardnoga jezika. *Duplo* i *dvoduplo* nisu prefiksi. *Duplo* je u Anićevu rječniku definirano kao prilog značenja ‘dvostuko’ (Anić 2009, s. v. *duplo*), a baza *dvo-* kao prvi dio složenih pridjeva i imenica pokazuje da je udvojeno ono što znači osnova drugoga dijela složenice (Anić 2009, s. v. *DVO-*). Dodavanjem navedenih prefikasa¹⁰ rječnički se fond uvelike smanjio jer više nije bilo potrebe za dvjema različitim riječima koje tvore suprotnost. Primjerice, riječ *loš* više nije bila potrebna u jeziku kada se, vrlo jednostavno, dodavanjem prefiksa *ne-* na riječ *dobar* značenje moglo jednako dobro izraziti. Takvu je tvorbu vrlo dobro opisao lingvist Syme koji u romanu radi na Jedanaestoj verziji Rječnika novozbora (Orwell 1984: 55).

¹⁰ Držat ćemo se Šoljanovih termina koje je koristio u Dodatku romana, iako je objašnjeno da neka njegova rješenja ne odgovaraju suvremenim gramatičkim opisima hrvatskoga jezika.

Naposljetku, kakva opravdanja ima riječ koja je naprosto suprotnost nekoj drugoj riječi? Svaka riječ već sadržava u sebi svoju suprotnost. Uzmi na primjer »dobro«. Ako imaš riječ kao »dobro«, je li onda potrebna riječ »loše«? »Nedobro« će jednako služiti svrsi, i bolje, jer je to točna suprotnost, dok druga riječ nije. Ili opet, ako hoćeš jači oblik od »dobro« kakvog smisla ima da nižemo cijelu nisku neodređenih i nekorisnih riječi kao što su »izvrsno« ili »sjajno«? »Duplodobro« pokriva sva ta značenja.

Što se tiče pravilnosti, deklinacije su se, kao i konjugacije, uglavnom vladale po istim pravilima. Nepravilni su oblici bili dokinuti. Kod glagola aorist, imperfekt i particip prošli izjednačeni su i svi završavaju skraćenim nastavkom *-o*. Primjerice, glagol *dumati* u svim je tim oblicima glasio *dumo*. Množina se tvorila isključivo sufiksima *-ovi* ili *-evi*, bez obzira na rod (*čovjekovi*, *ženovi*, *djetovi*, *kravovi*). Komparativi pridjeva tvorili su se isključivo sufiksom *-iji*, a superlativ prefiksom *naj-* (*dobar*, *dobriji* i *najdobriji*). Jedine su vrste riječi koje su pri sklanjanju zadržale nepravilnosti osobne, odnosne i pokazne zamjenice (*ibid.*: 313). Velika se važnost pridavala lakoći izgovora.

4. Novozbor i neologizmi

Jezik je fluidan sustav koji se nalazi pod stalnim utjecajem društvenih i političkih promjena kao i dodira između različitih kultura. Te se promjene u jeziku najprije vide na razini leksika nastankom neologizama ili pak nestajanjem već postojećih riječi. Promjene u izvanjezičnoj zbilji kao i međusobni dodiri jezičnih sustava za posljedicu mogu imati nastajanje novih riječi, odnosno leksičkih jedinica. One nastaju kao potreba za opisivanjem novih stvari i pojava za koje do tog trenutka u nekom jeziku nije bilo izraza. Šoljan je prijevodom Orwellova romana omogućio imenovanje stvari i pojava koje dotada kao koncepti nisu ni postojale. Šoljan je, na neki način, ne samo preveo jedno vrlo važno djelo svjetske književnosti, već je napisao novi tekst. Sam je tvrdio da prevoditelji unošenjem stanovitog književnog teksta u svoj kulturni krug doslovno postaju piscima toga teksta (Šoljan 2005: 34). U svim kulturama uvijek će postojati potreba za prevođenjem književnih djela, pa tako i za stvaranjem leksičkih jedinica koje će omogućiti imenovanje nepoznatih pojmova. Sama riječ, i uopće pojam novozbora, stvorena je prvenstveno za potrebe romana i kao takva spada u vrstu neologizama, iako je kasnije ušla u mnogo širu uporabu, odnosno u općeuporabni leksik. U ovom će poglavlju biti govora o terminologiji i postupcima stvaranja novih leksema.

Prije prelaska na analizu neologizama koji se javljaju u romanu, valjalo bi pokušati preciznije definirati o čemu se točno radi. Budući da je neologija, lingvistička disciplina koja se bavi proučavanjem neologizama, vrlo mlada, ne čudi da je još uvijek vrlo teško definirati samo područje koje proučava, odnosno sam pojam neologizma. Anić u svome *Velikome rječniku* neologizam definira kao „novu riječ, jezičnu novotvorinu, kovanicu ili posuđenicu iz drugog jezika; novotvorenicu“ (Anić 2003: s. v. *neologizam*). Ovdje je problematično shvaćanje neologizma kao posuđenice.¹¹ U *Enciklopedijskome rječniku lingvističkih naziva* neologizam je definiran kao „novotvorina, novostvorena riječ; novoskovana i još ne općenito prihvaćena riječ ili izraz; kovanje i upotreba novih riječi ili upotreba starih riječi u novom značenju; riječ, izraz, konstrukcija koja je nedavno ušla u jezik“ (Simeon 1969: s. v. *neologizam*). Simeon (*ibid.*) također objašnjava na koji se način neologizmi šire jezikom. Njihovo širenje započinje u zatvorenom krugu specijaliziranih jezika ili unutar određene skupine ljudi, odatle prelaze u opće jezike ili jezik svakodnevne upotrebe, a upravo se to i dogodilo s rječju *novozbor*. Ostale

¹¹ Muhvić-Dimanovski (2005) u svojoj podjeli posuđenice također svrstava pod vrstu neologizama. Muljačić (1998: 266–267) smatra da pojam posuđenica nije spretan jer u sebi sadrži i dio značenja koji ukazuje na to da će se riječ nakon određenog vremena ponovno vratiti u jezik davatelj, što naravno u jeziku nije moguće.

riječi iz romana ostale su u tom zatvorenom krugu, tj. ne upotrebljavaju se izvan okvira samoga romana. Već je iz rječničkih definicija vidljivo da nije lako jasno odrediti što to neologizam jest. Alen Milković u svojoj doktorskoj disertaciji objašnjava zašto je tome tako. On smatra da sam naziv neologizam podrazumijeva nov leksem, a problem nastaje upravo pri pokušaju definiranja novoga leksema. Milković ističe kako je za shvaćanje novih leksema, pa tako i neologizama, važan čimbenik vrijeme (Milković 2010: 1):

Tu je u prvome redu bitan čimbenik vremena jer je obuhvaćen značenjem leksema 'novo'. Time je na vremenskome pravcu označen onaj dio koji se nalazi u prošlosti (nastanak), no drugi dio koji se odnosi na sadašnjost (trenutačni status) nije jasno ograničen. Razlog je tomu vrlo jednostavan. Svaki čovjek u sebi nosi vlastito jezično iskustvo koje mu je kriterij prema kojemu donosi određene zaključke o jeziku.

Takva bi interpretacija mogla objasniti razne dvojbe pri definiranju neologizama i svrstavanju posuđenica, prevedenica i oživljenica u kategoriju neologizama.¹² Samardžija (2002: 17) stoga neologizme definira na sljedeći način: „Neologizmi su novotvorenice, prevedenice, nove posuđenice i oživljenice, dakle svi leksemi koji su u određenom trenutku novi ('nepoznati') jezičnoj zajednici ili njezinu većemu dijelu.“ Muhvić-Dimanovski, uz pomalo problematičnu podjelu neologizama, u svojoj knjizi navodi uzroke stvaranja neologizama. Do širenja leksičkog inventara dolazi iz nekoliko razloga (Muhvić-Dimanovski 2005: 4):

1. pojava novih pojmova/predmeta/pojaava kojima treba dati ime;
2. novi nazivi kao dodatak već postojećima:
 - a) ekspresivni nazivi – derogativni, vulgarni, eufemistički, šaljivi, itd.,
 - b) stilistički – žargon, formalni/neformalni, razni registri,
 - c) pragmatički faktori – jezična ekonomija, estetski razlozi, pomodni trendovi, trenutačna inspiracija i sl.;
3. povijesni, politički i drugi.

Što se ovoga rada tiče, novozbor i njegove riječi svakako pripadaju kategoriji pojava novih pojmova kojima treba dati ime. Kada se već spominje novogovor, zanimljivo je, ali i problematično, razmišljanje Vesne Muhvić-Dimanovski koja pojam *novogovora* na nekoliko mjesta u svojoj knjizi različito definira. Prvo ga spominje kao podvrstu neologizama, točnije

¹² Usporedi s: Muhvić-Dimanovski, Vesna. 2005. *Neologizmi: problemi teorije i primjene*. Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za lingvistiku.

kao hapaks, tj. riječ koja se jednokratno javlja u tekstu pisca (Muhvić-Dimanovski 2005: 6). Budući da je hapaks na HJP-u definiran kao „riječ ili izraz nesigurna značenja koja se u čitavom korpusu tekstova nekog jezika javlja samo jedanput“, ne može se tvrditi da *novogovor* pripada toj skupini. Istovremeno tvrdi da je svaki hapaks potencijalni neologizam ako je u skladu sa zakonitostima jezične tvorbe te ako je tvorbeni obrazac kojim se autor poslužio u tome trenutku aktivan odnosno produktivan. Vodeći se tom tvrdnjom, *novogovor* bi se mogao definirati kao neologizam, ali se Muhvić-Dimanovski kasnije u tekstu pak sama poziva na definiciju novogovora koju nude Sesar i Vidović (2000: 82), već spomenutu ranije u radu. *Novogovor* shvaćen na taj način ne može biti označen kao nova riječ, neologizam, iako je to nekada bio (Muhvić-Dimanovski 2005: 37). Iz svega bi se navedenog dalo zaključiti da pojam *novogovora* nije svrstan ni u jednu kategoriju, već pripada dijelu općeporabnog leksika, što nije točno prvenstveno zato što se pojam *Newspeaka* automatski i olako prevodi kao *novogovor*, a iz prethodnih je poglavlja vidljivo da *novogovor* i *novozbor* nemaju isto značenje. *Novozbor* kao pojam svakako pripada skupini neologizama, pogotovo ako se ponovo pozovemo na Samardžijinu (2002: 17) definiciju neologizma kao leksema koji je u određenom trenutku nov (‘nepoznat’) jezičnoj zajednici ili njezinu većemu dijelu.

Daphne Kerremans ističe da stvaranje novih riječi u jeziku ne mora nužno biti motivirano pojavom novih društvenih pojava koje treba imenovati. Veliku ulogu u stvaranju neologizama čine kreativno i formalno pisanje, tj. stilistički problemi koji se pritom javljaju (Kerremans 2012: 19). Stilistički problemi zasigurno su bili uzrokom stvaranja neologizama u Šoljanovu prijevodu jer se takav prijevod svakako može smatrati kreativnim pisanjem. Ono što Kerremans ističe kao velik problem pri samom definiranju neologizama jest činjenica da je, unatoč brojnim istraživanjima na polju leksikologije i tvorbe riječi, zapanjujuće kako se koncept neologizama uzima zdravo za gotovo, kao da je stvar razumljiva sama po sebi (*ibid.*: 31). Unatoč svemu zaključuje da su neologizmi izvor leksičkog obogaćivanja i kao takvi važan su dio dinamičnog korištenja jezikom i njegova razvoja, i iz sinkronijske i iz dijakronijske perspektive (*ibid.*: 17).

Iz svega je navedenog vidljivo ne samo da postoji raznolikost u pokušajima definiranja neologizama, već i u njihovoj podjeli, ovisno o tome koje su aspekte autori uzeli u obzir kod definiranja. Jedino u čemu se gotovo svi slažu jest da je kod neologizama važno da ih sami govornici još uvijek smatraju novima, odnosno stranima, iako je i sam pojam novoga vrlo relativan, kao što je Milković (2010) istaknuo.

Nove riječi koje je Šoljan stvorio svojim prijevodom svakako spadaju u grupu neologizama jer je većina njih već pri prvome čitanju sasvim nepoznata, nova i ne koristi se u svakodnevnome govoru. Ti neologizmi obogaćuju leksik u svakom pogledu – neki čak i imaju potencijala da uđu u upotrebu, no ovdje ih se neće dalje razvrstavati jer različiti autori različito klasificiraju neologizme i takvo bi se bavljenje Šoljanovim neologizmima svelo na raspoređivanje istoga korpusa u različite pretince. Zato će se prijeći na analizu same tvorbe tih riječi.

4.1. Rječogradni postupci

Pri prevođenju književnih djela uvijek se postavlja pitanje kako pronaći jezične ekvivalente za ono što je novo, a pojavljuje se u izvanjezičnoj zbilji te kako pronaći ekvivalente za pojave alternativnih svjetova. Kao što je sam Šoljan istaknuo, treba stvoriti alternativni jezik. Posebice je teško ako se riječi ne mogu doslovno prevesti, pa zahtijevaju leksičku kreativnost i razne jezične kombinacije. Autoru su u takvim slučajevima na raspolaganju elementi domaćega i elementi stranoga podrijetla. Iako se iz Dodatka romana, kako je već prije spomenuto, može zaključiti da se tvorba novih riječi nije odvijala prema strogim pravilima, u ovome će se dijelu rada pokušati usustaviti tvorbeni načini kojima su nastali neologizmi.

Samardžija navodi dva načina nastanka tvorenica, što se može primijeniti i na novotvorenice. Tvorenice koje su motivirane jednim osnovnim leksemom nastale su izvođenjem i zovu se izvedenice, a tvorenice koje su motivirane dvama osnovnim leksemima nastale su slaganjem i zovu se složenice. Prema tome izvođenje i slaganje dva su osnovna postupka u tvorbi riječi u hrvatskom jeziku (Samardžija 1995: 69). Autor navodi i da hrvatski jezik razlikuje šest tvorbenih načina: sufiksalna tvorba, prefiksalna tvorba, prefiksarno-sufiksalna tvorba, slaganje, složeno-sufiksalna tvorba, srastanje i preobrazba ili konverzija (*ibid.*: 70–71). Stjepan Babić, pak, navodi još detaljniju podjelu tvorbe riječi.¹³

Muhvić-Dimanovski (2005) pod tvorbene obrasce kojima nastaju neologizmi ubraja prefiksaciju, sufiksaciju, kontrakciju ili sažimanje, semantičku neologiju, stvaranje novih riječi metonimijom ili metaforom, slobodne tvorbe i tvorbe radi popunjavanja mjesta antonima.

¹³ Vidi u: Babić, Stjepan. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. (3. izd.) Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Nakladni zavod Globus.

U ovome će se radu neologizmi i njihovi tvorbeni načini analizirati uz pomoć klasifikacije rječogradnih postupaka navedene u knjizi Ivana Markovića *Uvod u jezičnu morfologiju*. Marković (2013: 55) rječogradne postupke okvirno dijeli na konkatentativne, tj. linearne i nekonkatentativne, tj. nelinearne. Ovdje neće biti pobrojani niti objašnjeni svi rječogradni postupci koje Marković navodi, već će se u analizi neologizmi podijeliti prema skupinama rječogradnih postupaka i za svaku riječ opisati tvorbeni postupak.¹⁴

¹⁴ Sve postupke s opisima i primjerima vidi u: Marković, Ivan. 2013. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput.

5. Analiza rječogradnih postupaka u Šoljanovim neologizmima

U ovome će se poglavlju analizirati neologizmi iz Šoljanova prijevoda i pritom će se koristiti popis neologizama iz priloga rada. Neologizmi će se, koliko to bude moguće, svrstati u skupine prema tvorbenim postupcima kojima su nastali.

5.1. Stapanje (engl. *blending*)

Stapanje ili tvorbeni fuzija rječogradni je postupak kombiniranjem ili fuzioniranjem neznačenjskih dijelova dviju postojećih punoznačnica (Marković 2013: 93). Tako tvorena riječ zove se stopljenica, a međunarodno *blend*. U engleskome je relativno plodan postupak, stoga nije teško zaključiti zašto se Šoljan prilikom prevođenja ponajviše služio upravo tim postupkom.¹⁵ Vidljivo je to na sljedećim primjerima:

anglosoc (engl. <i>ingsoc</i>)	anglo -američki × soc -ijalizam
Arhikom (engl. <i>recdep</i>)	Arhi -vski × kom -esarijat
dnezap (engl. <i>dayorder</i>)	dne -vna × zap -ovijed
dumpol (engl. <i>thinkpol</i>)	dum -ati × pol -icija
duplozofija (engl. <i>doublethink</i>)	dupl -a × fil -ozofija
Eurazija (engl. <i>Eurasia</i>)	Eur -opa × Azija
glagomenica (engl. <i>noun-verb</i>)	glago -l × i -menica
Litkom (engl. <i>ficdep</i>)	Lit -erarni × kom -esarijat
logorad (engl. <i>joycamp</i>)	logo -r × rad -osti
Minibog (engl. <i>Miniplenty</i>)	Mini -starstvo × bog -atstva
Miniljub (engl. <i>Miniluv</i>)	Mini -starstvo × ljub -avi
Minipax (engl. <i>Minipax</i>)	Mini -starstvo × <i>lat.</i> pax
Minisis (engl. <i>Minitrue</i>)	Minis -tarstvo × is -tine

¹⁵ Marković navodi upravo primjer Šoljanovih stopljenica iz prijevoda *Što je Alica otkrila iza zrcala*.

Mislacija (engl. <i>Thought Police</i>)	Mis -aona × po- licija
prolet-šop (engl. <i>prolefeed</i>)	prolet -erijat × šop-anje
Telekom (engl. <i>teledep</i>)	tele -program × Kom -esarijat
telekran (engl. <i>telescreen</i>)	tele -vizijski × e- kran
telesnimka (engl. <i>newsflash</i>)	tele -vizijska × snimka
televijest (engl. <i>newsflash</i>)	tele -vizijska × vijest
trbosjećati (engl. <i>bellyfeel</i>)	trb -uh × osjećati
umsem (engl. <i>artsem</i>)	um -jetno × o- s(j)em -enjivanje

Iz tih je primjera vidljivo da se Šoljan držao načela gramatike i rječnika novozbora, u kojima se teži kratkoći izraza i jednostavnosti izgovora. S obzirom na to da blendovi u hrvatski jezik najčešće ulaze posuđivanjem, ovi bi, riječima Ivana Markovića, mogli biti pravi hrvatski blendovi koje on dijeli u pet skupina. Od njih je za ovaj rad zanimljiva upravo peta skupina¹⁶ koju čine individualne tvorenice nastale u beletristici i prigodne u prevodilaštvu (Marković 2011: 226). Zanimljivo, Muhvić-Dimanovski (2005: 102) smatra da se kod takvih kontrahiranih oblika zapravo radi o dopadljivoj igri riječima, a ne o neologizmima u pravom smislu tog pojma jer autorica takve slučajeve naziva ‘prigodnima’. Postavlja se pitanje koji je to pravi smisao pojma neologizam, s obzirom na to da je ustanovljeno da se definicije razlikuju od autora do autora, ali ne može se tvrditi da su primjeri iz romana puka igra riječima. Iz svega je navedenog vidljivo da se stapanje pokazalo kao najplodniji rječogradni postupak u Šoljanovu prijevodu.

¹⁶Tu skupinu blendova Marković u radu detaljnije ne obrađuje.

5.2. Kompozicija ili slaganje

Kompozicija ili slaganje postupak je gradbe riječi od dviju ili više tvorbenih baza koje su korijenski morfovi, ili riječi, ili afiksoidi (Marković 2013: 63). Između baza može i ne mora postojati poseban morf koji ih pri slaganju spaja. Primjeri su složenica iz romana sljedeći:

duplohladno (eng. <i>pluscold</i>)	dupl- o -hladno
duplonedobar (eng. <i>doubleplusungood</i>)	dupl- o -ne-dobar
dvoduploglup (eng. <i>doubleplusridiculous</i>)	dv- o -dupl- o -glup
dvoduplohladno (eng. <i>doublepluscold</i>)	dv- o -dupl- o -hladno
dvomišljenje (eng. <i>doublethink</i>)	dv- o -mišljenje
krivocitat (engl. <i>malquote</i>)	kriv- o -citat
krivovijest (engl. <i>malreport</i>)	kriv- o -vijest
samoživot (engl. <i>ownlife</i>)	sam- o -život
spomen-rupa (engl. <i>memory hole</i>)	spomen-rupa
stanoblok (engl. <i>Mansion</i>)	stan- o -blok
tisko-greška (engl. <i>misprint</i>)	tisko-greška
zdravospol (engl. <i>goodsex</i>)	zdrav- o -spol
zlospol (engl. <i>sexcrime</i>)	zl- o -spol

Iz navedenog je vidljivo da se u većini složenica javlja temeljni hrvatski spojnik **-o-** i da većina njih pripada subordinativnim složenicama, što znači da je jedan element složenice glavni, a drugi je podređen, subordiniran (Marković 2013: 67). Tako je primjerice *krivovijest* vijest koja je kriva, *dvomišljenje* mišljenje koje je dvojako, a *stanoblok* je blok zgrada u kojima se stanuje. U Šoljanovu su prijevodu slaganjem nastale prvenstveno imenice, a potom slijede pridjevi. Baze koje se najčešće javljaju pri tvorbi složenica su *dupl-* i *dv-*.

5.3. Prefiksacija

Prefiks ili predmetak afiks je koji se pričvršćuje lijevo od baze (osnove), odnosno afiks koji joj prethodi. Postupak pričvršćivanja prefiksa zove se prefiksacija (Marković 2013: 57). Prefiksacija se pokazala plodnom tijekom prevođenja, posebice jer je već i u Dodatku romanu objašnjen princip tvorbe riječi suprotna značenja. U sljedećim primjerima iz romana prefiksi su raščlanjeni i podebljani:

nadparafirati (engl. <i>antefiling</i>)	nad -parafirati
nehladno (engl. <i>uncold</i>)	ne -hladno
nemisliv (engl. <i>unthinkable</i>)	ne -misliv
nemrak (engl. <i>undark</i>)	ne -mrak
neosoba (engl. <i>unperson</i>)	ne -osoba
nesvjetlo (engl. <i>unlight</i>)	ne -svjetlo
predarhivno (engl. <i>upsub</i>)	pred -arhivno

Iz navedenog je vidljivo da je daleko najčešći prefiks *ne-*. Prefiks *ne-* koristi se za negiranje osnovnog značenja opisnih pridjeva (Babić 2002: 446), ali i za nijekanje svojstva osnovne riječi, što je uobičajeno u glagolskih imenica (*ibid.*: 377). Budući da su u novozboru više-manje sve riječi glagomenice, takva je tvorba sasvim logičan izbor. Prefiks *pred-* označuje da je što bilo u vremenskom značenju pred onim što znači imenička osnova u drugom dijelu pridjeva (*ibid.*: 445). No u ovom slučaju možda bi bilo logičnije da se prefiks *pred-* spojio na glagol *arhivirati* jer u izvorniku *upsub* ima funkciju glagola, a i prijevod ovakva novozbornog žargona bio bi ‘prije arhiviranja’.

5.4. Sufiksacija

Sufiks ili dometak afiks je koji se pričvršćuje desno od baze, odnosno afiks koji ju slijedi. Postupak pričvršćivanja sufiksa zove se sufiksacija (Marković 2013: 56). Iako je u hrvatskome daleko najčešći rječogradni postupak sufiksacija, pri kreiranju neologizama nije se pokazala toliko plodnom, što je vidljivo iz jedinog primjera:

čovjekovi (engl. <i>mans</i>)	čovjek- ovi
--------------------------------	--------------------

Čovjekovi je u standardnome hrvatskome jeziku jednostavno netočno jer se množinski oblik tvori od supletivnoga korijena i glasi *ljudi*. No kako se u novozboru nastojalo riješiti svih suvišnih riječi, dodavanjem sufiksa *-ov* na imenicu riješilo se pitanje množine svih imenica, pa je neologizam *čovjekovi* tvoren po uzoru na jednosložne riječi muškoga roda koje imaju dugu množinu (npr. *lav – lavovi*).

5.5. Složeno-sufiksalna tvorba

Složeno-sufiksalna tvorba vrsta je tvorbe pri kojoj tvorenica nastaje istodobnim djelovanjem slaganja i sufiksalne tvorbe (Barić *et al.* 1997: 298). Pri toj vrsti tvorbe sudjeluju tvorbene osnove i tvorbeni dometak. Primjeri su složene sufiksalne tvorbe sljedeći:

brzoshodno (engl. <i>speedwise</i>)	brz- o -shodno
brzovjetan (engl. <i>speedful</i>)	brz- o -vjet-n
dobrodum (engl. <i>goodthink</i>)	dobr- o -dum
dobroshodno (engl. <i>goodwise</i>)	dobr- o -shodno
gakozbor (engl. <i>duckspeak</i>)	gak- o -zbor
gradbenoshodno (engl. <i>constructionwise</i>)	gradben- o -shodno
novopis (engl. <i>rewrite</i>)	nov- o -pis
novozbor (engl. <i>Newspeak</i>)	nov- o -zbor
pravolinijnost (eng. <i>orthodoxy</i>)	prav- o -linij-n-ost
pravomislen (eng. <i>goodthinker</i>)	prav- o -misl-en ¹⁷
punomjeran (engl. <i>fullwise, plusfull</i>)	pun- o -mjeran
starodumci (engl. <i>oldthinkers</i>)	star- o -dum-ci
starozbor (engl. <i>Oldspeak</i>)	star- o -zbor
Tjelotres (engl. <i>The Physical Jerks</i>)	tjel- o -tres
zboropis (engl. <i>speakwrite</i>)	zbor- o -pis

¹⁷ Po uzoru na pravocrtan.

zloličan (engl. *facecrime*)

zl-**o**-lik-an¹⁸

zlostop (engl. *crimestop*)

zl-**o**-stop

Zloličan i *pravomislen* dobri su primjeri neologizama koji bi mogli ući u općeuporabni leksik. U tvorbi riječi *zloličan* sudjeluje sufiksoid *-lik*¹⁹ koji se pričvršćuje desno od baze. Marković (2013: 66) navodi da takvi afiksoidi, tj. baze nikad samostalno ne čine oblik riječi. Vidljivo je, kao i kod slaganja, da se u većini složenica javlja temeljni hrvatski spojnik *-o-* i da većina njih pripada subordinativnim složenicama. Tako je primjerice *dobrodum* mišljenje koje je dobro, ispravno, *novopis* znači iznova napisati, a *starodumci* su ljudi koji misle na starozboru. U Šoljanovu su prijevodu složeno-sufiksalsnom tvorbom nastale prvenstveno imenice, a zatim slijede pridjevi i prilozici. Baza koja se najčešće javlja pri tvorbi složenica je *zbor* (novozbor, gakožbor, starozbor, zboropis).

5.6. Suptrakcija

Posljednju rječogradnu skupinu čine svega tri riječi, što svjedoči tome da suptrakcija nije čest rječogradni postupak i teško je za nju pronaći neosporne primjere u našem korpusu. Ipak, čini se da je u prijevodu suptrakcija bila plodniji tvorbeni način od sufiksacije. Suptrakcija je rječogradni postupak u kojemu se dio baze odbija, oduzima, a u hrvatskome se jeziku tumači i kao sufiksacija nultim sufiksom (Marković 2013: 86).

dum (engl. *think*)

dumati + \emptyset = dum²⁰

proli (engl. *proles*)

proleter-i + \emptyset = prol-i

polčki (engl. *polits*)

politika + \emptyset = pol > pol-čk-i

Prva se dva primjera mogu držati primjerom sufiksacije nultim sufiksom ili postupkom koji se kadšto zove i unatražnom ili regresivnom tvorbom (*ibid.*: 87). No posljedni primjer, *polčki*, primjer je *truncationa*. *Truncation* je rječogradni postupak u kojem nakon supstrakcije slijedi sufiksacija (*ibid.*). U primjeru *polčki* prvo je supstrakcijom okrnjena riječ *politika*, nakon čega su na osnovu *pol-* pričvršćeni sufiksi *-čk-* i *-i*.

¹⁸ Po uzoru na *dvoličan*.

¹⁹ Marković (2013: 66) navodi primjere mladolik, srcolik, zvjezdolik.

²⁰ Dumati *žarg.* 'duboko razmisliti/razmišljati'.

5.7. Neologizmi sintagme²¹

U prijevodu se također javljaju neologizmi koje nije moguće svrstati u prethodno spomenute tvorbene postupke jer se sastoje od dviju ili više punoznačnih riječi. Spojevi riječi ili sintagmemi jedinice su sintaktičke razine koje se sastoje od najmanje dviju međusobno povezanih sastavnica ili tagmema, tj. samoznačnih riječi i/ili oblika (Silić – Pranjković 2005: 261). Sintagmemi koje nalazimo u prijevodu sljedeći su:

Ministarstvo bogatstva (engl. *Ministry of Plenty*)

Ministarstvo istine (engl. *Ministry of Truth*)

Ministarstvo ljubavi (engl. *Ministry of Love*)

Ministarstvo mira (engl. *Ministry of Peace*)

Misaona **policija** (engl. *Thought Police*)

misaoni **zločin** (engl. *thoughtcrime*)

Veliki **Brat** (engl. *Big Brother*)

Navedenim je sintagmemima iz prijevoda romana svojstvena paradigmatičnost, tj. mogu se mijenjati jer je glavni tagmem promjenjiva riječ (npr. agent Misaone policije, izvještaj Ministarstva bogatstva, lice Velikog Brata). Budući da se navedeni sintagmemi uvijek uvrstavaju u jedinice više razine, odnosno u rečenice, nazivaju se sintagmama (Silić – Pranjković 2005: 262). Svi navedeni sintagmemi odredbeni su – zavisni tagmem određuje glavni po nekom svojstvu (u navedenim primjerima glavni su tagmemi podebljani), i u potpunoj su sročnosti. Također, vidljivo je da su glavni tagmemi isključivo imenice, dok su zavisni tagmemi imenice ili pridjevi.

²¹ Budući da se u prijevodu pojavljuju i neologizmi sintagme, bit će analizirani kao spojevi riječi ili sintagmemi prema Gramatici hrvatskoga jezika Josipa Silića i Ive Pranjkovića navedenoj u popisu literature.

6. Zaključak

Šoljan je prijevodom Orwellova romana *1984.* stvorio velik broj riječi od kojih su neke ušle i u opći leksik. Na temelju usporedbe engleskih riječi s hrvatskim ekvivalentima i analize tvorbenih postupaka nastanka novih leksema, može se zaključiti da tvorba novih riječi predstavlja izazov za svakog pisca, posebice kad se radi o prijevodu ovako kompleksnog djela. Uočeno je da su prilikom prevođenja najviše korišteni rječogradni postupci stapanja i kompozicije, čemu je vjerojatno uzrok i činjenica da je roman izvorno napisan na engleskome jeziku; stopljenice čine najveći broj neologizama i u izvorniku, a Marković (2011) ističe da *blendovi* nisu pomodna pojava u engleskome jeziku, već sastavni dio derivacijskog kanona, čest i produktivan tvorbeni postupak. Manje su se učinkovitima pokazali postupci sufiksacije i prefiksacije, no zanimljivo, pokazalo se da je i suptrakcijom moguće stvoriti nove riječi. Suptrakcija se pokazala plodnijim postupkom od sufiksacije, što je zanimljivo jer je u hrvatskome jeziku inače teško naći neosporne primjere suptrakcije i nije toliko plodan rječogradni postupak.

Neosporno je da je za ovakav pothvat prevođenja autoru bilo potrebno mnogo vremena i upućenosti u tvorbene postupke hrvatskoga jezika, što se može potvrditi činjenicom da bi neki od neologizama spomenutih u radu mogli bez problema ući u opći leksik, poput, primjerice, neologizama *brzovjetan* i *zloličan*. Naravno, tvorba neologizama uvelike je ovisila o alternativnoj zbilji koju je opisivala – utopijskom društvu u kojem jezik pokušava onemogućiti proces razmišljanja – no vidljivo je da postoji potencijal da se navedenim postupcima i primjerima leksikolozi, kao i prevoditelji i književnici, posluže u budućnosti pri stvaranju novih riječi.

Suprotno uvjerenjima prikazanim u romanu, jezik je fluidan sustav koji omogućuje stalno širenje i nadogradnju leksika, što je dokazano ovom analizom. Leksička je kreativnost pritom vrlo važan čimbenik, a Šoljan kao vrhunski prevoditelj pokazao je da je za svaku alternativnu zbilju moguće pronaći i riječi kojima bi se ona opisala.

Literatura

- Anić, Vladimir. 2003. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Babić, Stjepan. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. (3. izd.) Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Nakladni zavod Globus.
- Barić, Eugenija – Mijo Lončarić – Dragica Malić – Slavko Pavešić – Mirko Peti – Vesna Zečević – Marija Znika. 1997. *Hrvatska gramatika*. (2. izd.) Zagreb: Školska knjiga.
- Bloom, Harold. 2004. *George Orwell's 1984*. Philadelphia: Chelsea House Publishers.
- Courtine, Jean-Jacques. 1986. A brave new language: Orwell's invention of „Newspeak“ in 1984. *SubStance* 15/2: 69–74. University of Wisconsin Press.
- Fowler, Roger. 1995. *The Language of George Orwell*. Hampshire: MacMillan Press LTD.
- HJP = *Hrvatski jezični portal*. hjp.novi-liber.hr (pregled: srpanj 2016).
- HKE = *Hrvatska književna enciklopedija*. 2012. Ur. Velimir Visković. Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“.
- Hrdlička, Miroslav. 2013. *Novogovor* nakon pada totalitarnih sustava. U: *Javni jezik kao poligon jezičnih eksperimenata*: 117–127. Ur. Barbara Kryzan-Stanojević. Zagreb: Srednja Europa.
- Kerremans, Daphné. 2012. *A Web of New Words: A Corpus-Based Study of the Conventionalization Process of English Neologisms*. Frankfurt: Peter Lang GmbH.
- Kuna, Branko – Zvonimir Glavaš. 2014. Novogovor – vulgata današnjice. *Jezikoslovlje* 2–3: 349–371.
- Landripet, Ivan. 2004. Orwellova 1984. Aktualnost distopijskog predloška i implikacije novootkrivenog “djela”. *Diskrepancija: studentski časopis za društveno-humanističke teme*, 5/9: 41–54.
- Marković, Ivan. 2011. Hrvatske stopljenice: Novina u slengu, jeziku reklame i novina. U: *Diskurs i dijalog: teorije, metode i primjene: zbornik radova s 24. međunarodnog znanstvenog skupa Hrvatskog društva za primijenjenu lingvistiku održanog na*

- Filozofskom fakultetu u Osijeku 20.–22. svibnja 2010*: 223–238. Ur. Vladimir Karabalić – Melita Aleksa Varga – Leonard Pon. Osijek: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Marković, Ivan. 2013. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput.
- Maroević, Tonko. 2005. Prevodilac – pjesnikov pomoćnik. Prevoditeljski pogledi i praksa A. Šoljana. U: *Prevođenje kultura / Zagrebački prevodilački susret 2003*: 73–83. Ur. Iva Grgić. Zagreb: Društvo hrvatskih književnih prevodilaca.
- Milković, Alen. 2010. *Normiranje neologizama u hrvatskome jeziku: doktorska disertacija*. Zagreb.
- Muhvić-Dimanovski, Vesna. 2005. *Neologizmi: problemi teorije i primjene*. Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za lingvistiku.
- Muljačić, Žarko. 1998. Tri težišta u proučavanju jezičnih elemenata „stranog“ porijekla. *Rasprave IHJJ* 23–24: 265–280.
- Orwell George. 1946. *Politics and the English Language*. U: George Orwell. 1980. *The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell. In Front of Your Nose 1945–1950*. Ur. Sonia Orwell – Ian Angus. Harmondsworth: Penguin Books – Martin Secker & Warburg.
- Orwell George. 1977. *Zašto pišem i drugi eseji*. Ur. Vladimir Roksandić. Zagreb: Naprijed.
- Orwell George. 1984. *Tisuću devetsto osamdeset četvrta*. Prev. Antun Šoljan. Zagreb: August Cesarec.
- Orwell George. 2013. *Nineteen Eighty-Four: The Annotated Edition*. London: Penguin Books.
- Samardžija, Marko. 1995. *Leksikologija s poviješću hrvatskoga jezika: udžbenik za 4. razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Samardžija, Marko. 2002. *Nekoć i davno*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Sesar, Dubravka – Ivana Vidović. Što je novogovor učinio hrvatskomu jeziku. *Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, 47/3: 81–120.

- Silić, Josip – Ivo Pranjković. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika ua gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Simeon, Rikard. 1969. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Šoljan, Antun. 2005. Pisac kao prevodilac i prevodilac kao pisac. *Tema: časopis za knjigu*, 2/12: 33–39.
- Trask, Robert Lawrence. 2005. *Temeljni lingvistički pojmovi*. Prev. Benedikt Perak. Zagreb: Školska knjiga.

7. Prilozi

Prilog 1. Popis Šoljanovih neologizama

anglosoc (engl. *ingsoc*)

Koliko se sjećao, riječ anglosoc nije čuo prije 1960, ali moguće je da je u svom starozbornom obliku – to jest, kao engleski socijalizam – bila u upotrebi i ranije. (Orwell 1984: 39)

Arhikom (engl. *recdep*)

U Ministarstvu istine, na primjer, Arhivski komesarijat, gdje je radio Winston Smith, nazivao se Arhikom. (Orwell 1984: 318)

brzoshodno (engl. *speedwise*)

Brzoshodno je značilo „po kratkom postupku“. (Orwell 1984: 312)

brzovjetan (engl. *speedful*)

Tako je na primjer brzovjetan značio „hitan“. (Orwell 1984: 312)

čovjekovi (engl. *mans*)

Na primjer, *Svi čovjekovi su jednaki* bilo je kao rečenica u novozboru moguće, ali samo u onom smislu u kojem je na starozboru *Svi ljudi su riđi* moguća rečenica. (Orwell 1984: 321)

dnezap (engl. *dayorder*)

Times 3. 12. 83. v. b. dnezap report duplone dobar ref neosobe novopis predarhivno nadparafiraj. Na starozboru (ili književnom engleskom) ovo bi se moglo prevesti ovako: Izvještaj o dnevnoj zapovijedi Velikoga Brata u Timesu od 3. prosinca 1983. krajnje je nezadovoljavajući i referira službeno o nepostojećim osobama. U potpunosti preraditi i podastrijeti novi tekst višem pretpostavljenom prije arhiviranja. (Orwell 1984: 48)

dobrodum (engl. *goodthink*)

Riječ dobrodum, u značenju, sasvim grubo, „pravovjerje“ ili, ako se uzimala kao glagol, „misliti na jedino ispravan način“. (Orwell 1984: 314)

dobroshodno (engl. *goodwise*)

Prilog dobro, na primjer, bio je nadomješten riječju dobroshodno. (Orwell 1984: 312)

dum (engl. *think*)

Međutim, zbog preostalih nepoželjnih asocijacija u vezi s tom riječju, ona je u definitivnoj varijanti novozbora izbačena i zamijenjena glagolom *dum*. (Orwell 1984: 311)

dumpol (engl. *thinkpol*)

...dok je kod *dumpol* (nekoć, *Misaone policije* ili od milja *mislicije*) *dum* dolazilo na prvo mjesto – u potonjoj riječi policija je izgubila posljednja tri sloga kao nepotrebna. (Orwell 1984: 315)

duplohladno (engl. *pluscold*)

Tako je, na primjer, *nehladno* značilo „toplo“, dok je *duplohladno*, odnosno *dvoduplohladno*, značilo „jako hladno“ odnosno „izvanredno hladno“. (Orwell 1984: 312)

duplonedobar (engl. *doubleplusungood*)

Times 3. 12. 83. v. b. dnezap report *duplonedobar* ref neosobe novopis predarhivno nadparafiraj. Na starozboru (ili književnom engleskom) ovo bi se moglo prevesti ovako: Izvještaj o dnevnoj zapovijedi Velikoga Brata u Timesu od 3. prosinca 1983. krajnje je nezadovoljavajući i referira službeno o nepostojećim osobama. U potpunosti preraditi i podastrijeti novi tekst višem pretpostavljenom prije arhiviranja. (Orwell 1984: 48)

duplozofija (engl. *doublethink*)

Misli su mu se trenutak vrtjele oko sumnjivog nadnevka na stranici, a onda se iznenada zaustavile na novozbornom pojmu *duplozofija*, ili kako se popularnije zvalo *dvomišljenje*. (Orwell 1984: 11)

dvoduploglup (engl. *doubleplusridiculous*)

Tada je privukao k sebi zboropis i oštro izdiktirao poruku na hibridnom žargonu kakav se upotrebljavao po ministarstvima: „Predmeti jedan zarez pet zarez sedam punomjerno odobreni stop prijedlog sadržan u predmetu šest *dvoduploglup* granično zlodum poništi stop gradbenoshodno obustavi sverad do punomjernoga predračuna mašinorežija stop kraj poruke.“ (Orwell 1984: 175)

dvoduplohladno (engl. *doublepluscold*)

Tako je, na primjer, *nehladno* značilo „toplo“, dok je *duplohladno*, odnosno *dvoduplohladno*, značilo „jako hladno“ odnosno „izvanredno hladno“. (Orwell 1984: 312)

dvomišljenje (engl. *doublethink*)

To zahtijeva neprestano mijenjanje prošlosti, što se opet omogućuje načinom mišljenja, koje zapravo obuhvaća sva ostala, i koje se na novozboru naziva *dvomišljenje*, a kao sustav *duplozofija*. (Orwell 1984: 222)

Eurazija (engl. *Eurasia*)

U ovom trenutku, na primjer, 1984. (ako je ovo 1984.) Oceanija je u ratu s Eurazijom, a u savezu s Orijentazijom. (Orwell 1984: 37)

gakožbor (engl. *duckspeak*)

Ima jedna riječ na novozboru – rekao je Syme – ne znam da li je znaš: gakožbor, gakati kao patka. (Orwell 1984: 59)

glagomenica (engl. *noun-verb*)

Svako se pridjevsko značenje moglo tvoriti dodavanjem sufiksa -vjetan svakoj glagomenici. (Orwell 1984: 312)

gradbenoshodno (engl. *constructionwise*)

Tada je privukao k sebi zboropis i oštro izdiktirao poruku na hibridnom žargonu kakav se upotrebljavao po ministarstvima: „Predmeti jedan zarez pet zarez sedam punomjerno odobreni stop prijedlog sadržan u predmetu šest dvoduploglup granično zlodum poništi stop gradbenoshodno obustavi sverad do punomjernoga predračuna mašinorežija stop kraj poruke.“ (Orwell 1984: 175)

krivocitat (engl. *malquote*)

times 14. 2. 84. minibog krivocitat čokolada reguliraj. Veoma nedavno, u veljači, Ministarstvo bogatstva dalo je izjavu u kojoj je obećalo da neće biti smanjivanja u sljedovanju čokolade u toku 1984. Sada je trebalo samo prvotno obećanje zamijeniti upozorenjem da će negdje u travnju vjerojatno biti potrebno smanjiti obroke čokolade. (Orwell 1984: 43)

krivovijest (engl. *malreport*)

Svaki od papirića sadržavao je poruku od samo jednog ili dva retka u skraćenom žargonu – koji nije bio na pravom novozboru, ali se sastojao pretežno od novozbornih riječi – kakav se u Ministarstvu primjenjivao za unutrašnje potrebe. Glasile su: times 17. 3. 84. govor. v. b-a krivovijest afrika reguliraj.

Na primjer, iz Timesa od 17. ožujka proizlazilo je da je Veliki Brat, u svom govoru prethodnoga dana, prerekao da će fronta u Južnoj Indiji ostati mirna (..) stoga je bilo potrebno taj pasus u govoru preraditi i to tako da se u njemu prorekne ono što se stvarno dogodilo. (Orwell 1984: 41)

Litkom (engl. *ficdep*)

Literarni komesarijat nazivao se Litkom. (Orwell 1984: 318)

logorad (engl. *joycamp*)

Takve riječi kao što je, na primjer, logorad („Logor radosti“, logor za prinudni rad) značile su gotovo na vlas suprotnost onom što govore naizgled. (Orwell 1984: 317)

mašinorežija²² (engl. *machinery*)

Tada je privukao k sebi zboropis i oštro izdiktirao poruku na hibridnom žargonu kakav se upotrebljavao po ministarstvima: „Predmeti jedan zarez pet zarez sedam punomjerno odobreni stop prijedlog sadržan u predmetu šest dvoduploglup granično zlodum poništi stop gradbenoshodno obustavi sverad do punomjernoga predračuna mašinorežija stop kraj poruke.“ (Orwell 1984: 175)

mislicija²³ (engl. *Thought Police*)

...dok je kod dumpol (nekoć, Misaone policije ili od milja mislicije) dum dolazilo na prvo mjesto – u potonjoj riječi policija je izgubila posljednja tri sloga kao nepotrebna. (Orwell 1984: 315)

Minibog (engl. *Miniplenty – Ministry of Plenty*)

Ali zapravo, mislio je dok je udešavao brojke Ministarstva bogatstva (minbog na novozboru) nije to čak ni krivotvorenje. To je zamjena jedne besmislice drugom. (Orwell 1984: 44)

Miniljub (engl. *Miniluv – Ministry of Love*)

Nije znao gdje je. Vjerojatno je u miniljubu, Ministarstvu ljubavi, ali ni po čemu nije to mogao pouzdano ustanoviti. (Orwell 1984: 235)

Minipax (engl. *Minipax – Ministry of Peace*)

Čak i imena četiriju Ministarstava, koja nam vladaju, pokazuju takvu besramnost u promišljenom preokretanju činjeničnoga stanja. Ministarstvo mira (minipax na novozboru) bavi se ratom. (Orwell 1984: 226)

Minisis (engl. *Minitrue – Ministry of Truth*)

Ministarstvo istine – minisis na novozboru, službenom jeziku Oceanije – bilo je neočekivano drukčije od ostalih zgrada na vidiku. (Orwell 1984: 7)

²² Teško je objasniti kako je riječ nastala. Naime, na engleskome riječ glasi *machinery*, što se jednostavno moglo prevesti kao mašinerija, pa nije jasno odakle ovakav oblik. Problem je što se riječ javlja samo jednom, i to bez prijevoda novozbora na starozbor pa ni kontekst ne pomaže.

²³ U izvorniku nema odgovarajućeg ekvivalenta, čini se da je Šoljan na tom mjestu u romanu dodao vlastitu igru riječima. Rečenica u originalu glasi: „(...) whereas in *thinkpol* (Thought Police) it came first, and in the latter word *police* had lost its second syllable.“ (Orwell 2013: 348).

Misaona policija (engl. *Thought Police*)

Netko tko jednom padne u ruke misaonoj policiji, ne može se na kraju izvući. Po čovjeka uvijek dolaze noću, uvijek noću. Najbolje je da se ubiješ prije nego te uhapsu. (Orwell 1984: 107)

misaoni zločin (engl. *thoughtcrime*)

Počinio je – a bio bi počinio i da uopće nije stavio pero na papir – osnovni zločin koji u sebi sadrži sve ostale. Zvalo se to: misaoni zločin, mentalni delikt. (Orwell 1984: 22)

nadparafirati (engl. *antefiling*)

Times 3. 12. 83. v. b. dnezap report duplone dobar ref neosobe novopis predarhivno nadparafiraj. Na starozboru (ili književnom engleskom) ovo bi se moglo prevesti ovako: Izvještaj o dnevnoj zapovijedi Velikoga Brata u Timesu od 3. prosinca 1983. krajnje je nezadovoljavajući i referira službeno o nepostojećim osobama. U potpunosti preraditi i podastrijeti novi tekst višem pretpostavljenom prije arhiviranja. (Orwell 1984: 48)

nehladno (engl. *uncold*)

Tako je, na primjer, nehladno značilo „toplo“, dok je duplohladno, odnosno dvoduplohladno, značilo „jako hladno“ odnosno „izvanredno hladno“. (Orwell 1984: 312)

nemisliv (engl. *unthinkable*)

Namjera je bila, kad se novozbor jednom zauvijek usvoji i starozbor posve zaboravi, da heretička misao – to jest, misao koja se razilazi s načelima anglosoca – bude doslovno nemisliva. (Orwell 1984: 310)

nemrak (engl. *undark*)

Mrak, na primjer, mogao se nadomjestiti riječju nesvjetlo ili svjetlo riječju nemrak, prema tome na što smo se odlučili. (Orwell 1984: 313)

neosoba (engl. *unperson*)

Withers je, međutim, već bio neosoba. On ne postoji: nije nikad postojao. (Orwell 1984: 49)

nesvjetlo (engl. *unlight*)

Mrak, na primjer, mogao se nadomjestiti riječju nesvjetlo ili svjetlo riječju nemrak, prema tome na što smo se odlučili. (Orwell 1984: 313)

novopis (engl. *rewrite*)

Times 3. 12. 83. v. b. dnezap report duplone dobar ref neosobe novopis predarhivno nadparafiraj. Na starozboru (ili književnom engleskom) ovo bi se moglo prevesti ovako: Izvještaj o dnevnoj zapovijedi

Velikoga Brata u Timesu od 3. prosinca 1983. krajnje je nezadovoljavajući i referira službeno o nepostojećim osobama. U potpunosti preraditi i podastrijeti novi tekst višem pretpostavljenom prije arhiviranja. (Orwell 1984: 48)

novozbor (engl. *Newspeak*)

Znaš li ti da je novozbor jedini jezik na svijetu u kojem rječnik biva svake godine sve manji? (Orwell 1984: 56)

Orijentazija (engl. *Eastasia*)

Zapravo, kao što je Winston dobro znao, prošlo je samo četiri godine otkako je Oceanija u ratu s Orijentazijom, a u savezu s Eurazijom. (Orwell 1984: 37)

polčki (engl. *polits*)

Obični su kriminalci u neočekivano velikoj mjeri izbjegavali zatvorenike partijce. Nazivali su ih „polčki“ s ravnodušnim prezirom. (Orwell 1984: 238)

Pornodjel (engl. *Pornsec*)

Postojao je čak cijeli jedan pod-odjel – na novozboru e nazivao Pornodjel – koji se bavio proizvodnjom najniže vrste pornografije. (Orwell 1984: 47)

pravolinijnost (engl. *orthodoxy*)

Razgovarajući s njom, shvatio sam kako je lako odavati privid pravolinijnosti a da pri tom nemaš pojma što linija znači. (Orwell 1984: 162)

pravomislen (engl. *goodthinker*)

Bila je... znaš li novozbornu riječ pravomislena? Mislim, po prirodi uvijek na liniji, nesposobna i da pomisli kakvu nedozvoljenu misao. (Orwell 1984: 137)

predarhivno (engl. *upsub*)

Times 3. 12. 83. v. b. dnezap report duplonebar ref neosobe novopis predarhivno nadparafiraj. Na starozboru (ili književnom engleskom) ovo bi se moglo prevesti ovako: Izvještaj o dnevnoj zapovijedi Velikoga Brata u Timesu od 3. prosinca 1983. krajnje je nezadovoljavajući i referira službeno o nepostojećim osobama. U potpunosti preraditi i podastrijeti novi tekst višem pretpostavljenom prije arhiviranja. (Orwell 1984: 48)

prolet-šop (engl. *prolefeed*)

Jedan primjer bio je prolet-šop, koji je značio onu potpuno bezvrijednu zabavu i sumnjive vijesti kojima je Partija šopala mase, to jest prole. (Orwell 1984: 317)

proli (engl. *proles*)

Ispod nje dolazi tupa masa koju obično nazivamo prolima; sadržava možda 85 posto stanovništva. (Orwell 1984: 217)

punomjeran (engl. *fullwise, plusfull*)

Predmeti jedan zarez pet zarez sedam punomjerno odobreni stop prijedlog sadržan u predmetu šest dvoduploglup granično zlodum poništi stop gradbenoshodno obustavi sverad do punomjernoga predračuna mašinorežija stop kraj poruke. (Orwell 1984: 175)

samoživot (engl. *ownlife*)

U novozboru je postojala za to i riječ: samoživot, i time se razumijevao individualizam i ekscentričnost. (Orwell 1984: 86)

spomen-rupa (engl. *memory hole*)

Kad bi čovjek znao da je neki dokument određen da se uništi ili kad bi samo vidio kakav komadić odbačenog papira da se negdje mota, dolazilo mu je potpuno automatski da podigne poklopac najbliže spomen-rupe i da ga u nju baci. (Orwell 1984: 41)

Stanoblok (engl. *Mansion*)

Winston Smith, brade utkane u njedra da izbjegne neugodni vjetar, kliznuo je žurno kroz staklena vrata Stanobloka Pobjeda, premda ne dovoljno brzo da spriječi vrtlog hrapave prašine da ne uđe zajedno s njim. (Orwell 1984: 5)

starodumac (engl. *oldthinker*)

Starodumci ne trbosjećaju anglosoc. (Orwell 1984: 315)

starozbor (engl. *Oldspeak*)

Na starozboru (ili književnom engleskom) ovo bi se moglo prevesti ovako... (Orwell 1984: 48)

sverad²⁴

Predmeti jedan zarez pet zarez sedam punomjerno odobreni stop prijedlog sadržan u predmetu šest dvoduploglup granično zlodum poništi stop gradbenoshodno obustavi sverad do punomjernoga predračuna mašinorežija stop kraj poruke. (Orwell 1984: 175)

²⁴ Nije bilo moguće točno odrediti ekvivalent u izvorniku s obzirom na to da se radi o hibridnom žargonu i da se riječ spominje samo jednom u tom kontekstu, bez daljnjeg objašnjenja.

Telekom (engl. *teledep*)

...a Komesarijat za tele-programe nazivao se Telekom. (Orwell 1984: 318)

telekran (engl. *telescreen*)

Aparat se (zvali su ga telekran) mogao zatamniti, ali nije bilo načina da ga se posve isključi. (Orwell 1984: 6)

telesnimka (engl. *newsflash*)

Ovlašten sam da saopćim da vojna operacija o kojoj sada izvještavamo može već u doglednoj budućnosti privesti ovaj rat kraju. Evo telesnimka... (Orwell 1984: 29)

televijest (engl. *newsflash*)

Ovoga trenutka stigla je televijest s malabarske fronte. (Orwell 1984: 29)

tisko-greška (engl. *misprint*)

Times 19. 12. 83. predviđa 3-G. P. 4. kvartal tisko-greške usporedi današnji broj.

Times od 19. prosinca objavio je službene prognoze proizvodnje raznih potrošnih dobara (...) Winstonov je zadatak bio da prvotne brojke korigira tako da ih uskladi s kasnijima. (Orwell 1984: 42)

Tjelotres (engl. *The Physical Jerks*)

Za tri minute početak će Tjelotres. (Orwell 1984: 35)

trbosjećati (engl. *bellyfeel*)

A povrhu toga, samo osoba temeljito potkovana u anglosocu može ocijeniti puno djelovanje riječi trbosjećati, koja podrazumijeva slijepo i oduševljeno prihvaćanje koje je danas teško i zamisliti. (Orwell 1984: 315)

umsem (engl. *artsem – artificial insemination*)

Po njima, sva su se djeca imala začeti umjetnim osjemenjivanjem (na novozboru se to nazivalo umsem) i odgajati isključivo u javnim ustanovama. (Orwell 1984: 71)

Veliki Brat (engl. *Big Brother*)

Nitko nikad nije vidio Velikog Brata. On je lice na plakatima, glas na telekranu. Veliki Brat je lik u kojem je Partija odlučila da sebe predstavi svijetu. (Orwell 1984: 217)

zboropis (engl. *peakwrite*)

Osim vrlo kratkih bilješki, sve ostalo se obično diktiralo u zboropis koji, dakako, za njegovu sadašnju namjeru nije dolazio u obzir. (Orwell 1984: 10)

zdravospol (engl. *goodsex*)

On je znao što se misli pod zdravospolom – to jest, normalni snošaj između muža i žene, isključivo u svrhu dobivanja djece, a bez fizičkog užitka sa ženine strane. (Orwell 1984: 317)

zloličan (engl. *facecrime*)

U svakom slučaju, držati nepravilan izraz lica (kao da ne vjeruješ, na primjer, kada se objavljuje kakva pobjeda) bilo je samo po sebi kažnjivi prekršaj. Na novozboru postojala je za to i riječ: smatralo se da si zloličan. (Orwell 1984: 67)

zlospol (engl. *sexcrime*)

Zlospol je obuhvaćao sve seksualne prijestupe, koje god naravi. (Orwell 1984: 317)

zlostoj (engl. *crimestop*)

Zlostoj znači sposobnost da se ustukne, kao po kakvom nagonu, na pragu svake opasne misli. (Orwell 1984: 221)

NEOLOGIZMI U ŠOLJANOVU PRIJEVODU ORWELLOVA ROMANA *1984*.

Sažetak

Rad se bavi neologizmima koji se javljaju u Šoljanovu prijevodu Orwellova romana *1984*. Orwell je svojim romanom u književnost, ali i u društvo, uveo pojmove o kojima prije njega nije bilo ni govora. U prvome se dijelu rada navode informacije o samoj knjizi i autoru, potrebne za daljnje razumijevanje i analizu jezika prijevoda. Drugi dio rada bavi se Šoljanom kao prevoditeljem i detaljnim pregledom Šoljanova prijevoda novozbora. S obzirom na to da riječi novozbora pripadaju skupini novotvorenica, u trećem je dijelu rada prikazan pregled teorija o neologiji i neologizmima. Neologija je mlada disciplina koja vrlo teško dolazi do jednoznačnog određenja samoga pojma svojeg proučavanja, tj. neologizama. U posljednjem su dijelu rada analizirani hrvatski neologizmi i prikazani rječogradni postupci kojima je Šoljan tvorio hrvatske ekvivalente engleskih neologizama. Glavni je cilj rada bio analizirati neologizme prema rječotvornim postupcima kojima su nastali kako bi se pokazalo da – suprotno objašnjenju danom u romanu – tvorba riječi nije bila sasvim slučajna. Neologizmi su svrstani u sedam skupina, ovisno o načinu tvorbe kojom je pojedina riječ nastala. Analiza je pokazala da su stapanje (engl. *blending*), slaganje i složeno-sufiksna tvorba najčešće korišteni rječogradni postupci u prijevodu, dok se sufiksacija, inače najplodniji hrvatski tvorbeni postupak, pokazala izrazito neproduktivnom.

Ključne riječi: neologizmi, Antun Šoljan, tvorba riječi, novozbor

NEOLOGISMS IN ŠOLJAN'S TRANSLATION OF *1984*, A NOVEL BY GEORGE ORWELL

Summary

The paper deals with neologisms found in Antun Šoljan's translation of *1984*, a novel by George Orwell. With this novel Orwell introduced the terms previously unknown to both literature and society. The first part of the paper provides information on the book and the author needed for further understanding and analysis of the language of translation. The second part introduces Antun Šoljan as a translator and gives a detailed overview of Šoljan's

translation of the *Newspeak*. Since the *Newspeak* words belong to the category of neologisms, the third part of the paper provides an overview of neology and neologisms theory. Neology is a young discipline which struggles to find an unequivocal definition of the very concept of its study, i.e. neologism. The final part of the paper analyzes Croatian neologisms and word formation processes which Šoljan used to form Croatian equivalents of English neologisms. The main objective of this Master's Thesis was to analyze neologisms based on word formation processes used in order to demonstrate that - contrary to the explanation given in the novel - word formation was not entirely coincidental. Neologisms are divided into seven groups, depending on each word's type of formation. The analysis showed that blending, compounding and compound-suffixal formation are the most commonly used word formation processes used in translation, while suffixation, usually a most prolific Croatian word formation process, proved as extremely unproductive.

Key words: neologisms, Antun Šoljan, word formation, *Newspeak*